

Počítačové sítě a operační systémy

Procesy a vlákna

Jaromír Plhák
xplhak@fi.muni.cz

Vnitřní struktura OS

- Existuje řada přístupů a implementací
  - Jedno velké monolitické jádro
  - Modulární, hierarchický přístup
  - Malé jádro a samostatné procesy
- Struktura mnoha OS je poznamenána historií OS a původními záměry, které se mohou od současného stavu radikálně lišit

Struktura s mikrojádrem

- Microkernel System Structure
- Malé jádro OS plní pouze několik málo nezbytných funkcí
  - Primitivní správa paměti (adresový prostor)
  - Komunikace mezi procesy – Interprocess communication (IPC)
- Většina funkcí z jádra se přesouvá do „uživatelské“ oblasti
  - Ovladače HW zařízení, služby systému souborů, virtualizace paměti ...
  - Mezi uživatelskými procesy se komunikuje předáváním zpráv

Program a proces (1)

- Program
  - Soubor přesně definovaného formátu obsahující:
    - Posloupnost instrukcí, případně sdílená více procesy
    - Data potřebná k provedení stanoveného úkolu
- Proces (Task)
  - Akt provádění programu, instance výpočtu podle programu
  - Proces je systémový objekt - jednotka aktivity charakterizovatelná prováděním posloupnosti instrukcí, okamžitým stavem a relevantní množinou systémových zdrojů

Program a proces (2)

- Proces (pokr.)
  - Je charakterizovaný svým kontextem:
    - OS přiděluje prostor ve FAP procesům, ne programům, proces vlastní obraz virtuálního (logického) adresového prostoru uchovávaný na vnější paměti, proces může vlastnit soubory, I/O zařízení, okna na obrazovce, komunikační kanály k jiným procesům (*sockets*), ...
  - OS přiděluje procesu čas procesoru, proces drží procesor = **běží**

Co je to proces?

- Pro spuštěný program máme řadu pojmenování
  - Dávkové systémy: úlohy, dávky, jobs
  - Multitaskingové systémy: procesy, vlákna
- Společné pojmenování pro spuštěný program je **proces**
- Dále zavádíme pojem **vlákno** pro „dílčí“ proces v rámci procesu
  - Abstrakce jedné z možných sekvenčních činností procesu
  - Proces zahrnuje mimo prostředí běhu alespoň jedno vlákno
    - Může se realizovat pomocí několika vláken

Data nutná pro správu a řízení procesů (1)

- Stavové informace
  - Registry procesoru
    - Obecné (střadače, ...), speciální
    - Stav procesoru, ukazatelé zásobníku, ukazatelé haldy, čítač instrukcí
    - Registr s návratovou adresou, ...
  - Běží, čeká na událost, je připravený běžet, ...

Data nutná pro správu a řízení procesů (2)

- Informace nutné pro správu a řízení procesů
  - Priorita procesu, stav procesu
  - Informace o používání zdrojů systému procesem
    - Spotřebovaný čas procesoru, doba běhu
- PID (process identifier), účet vlastníka procesu, seznam I/O zařízení vlastněných procesem, seznam otevřených souborů, ukazatelé vyrovnávacích pamětí používaných pro otevřené soubory, ...
- Informace o používaných prostorech v operační paměti
  - Báze, délka oblasti / stránkovací tabulka při virtualizaci paměti
- ...

Informace OS o procesu

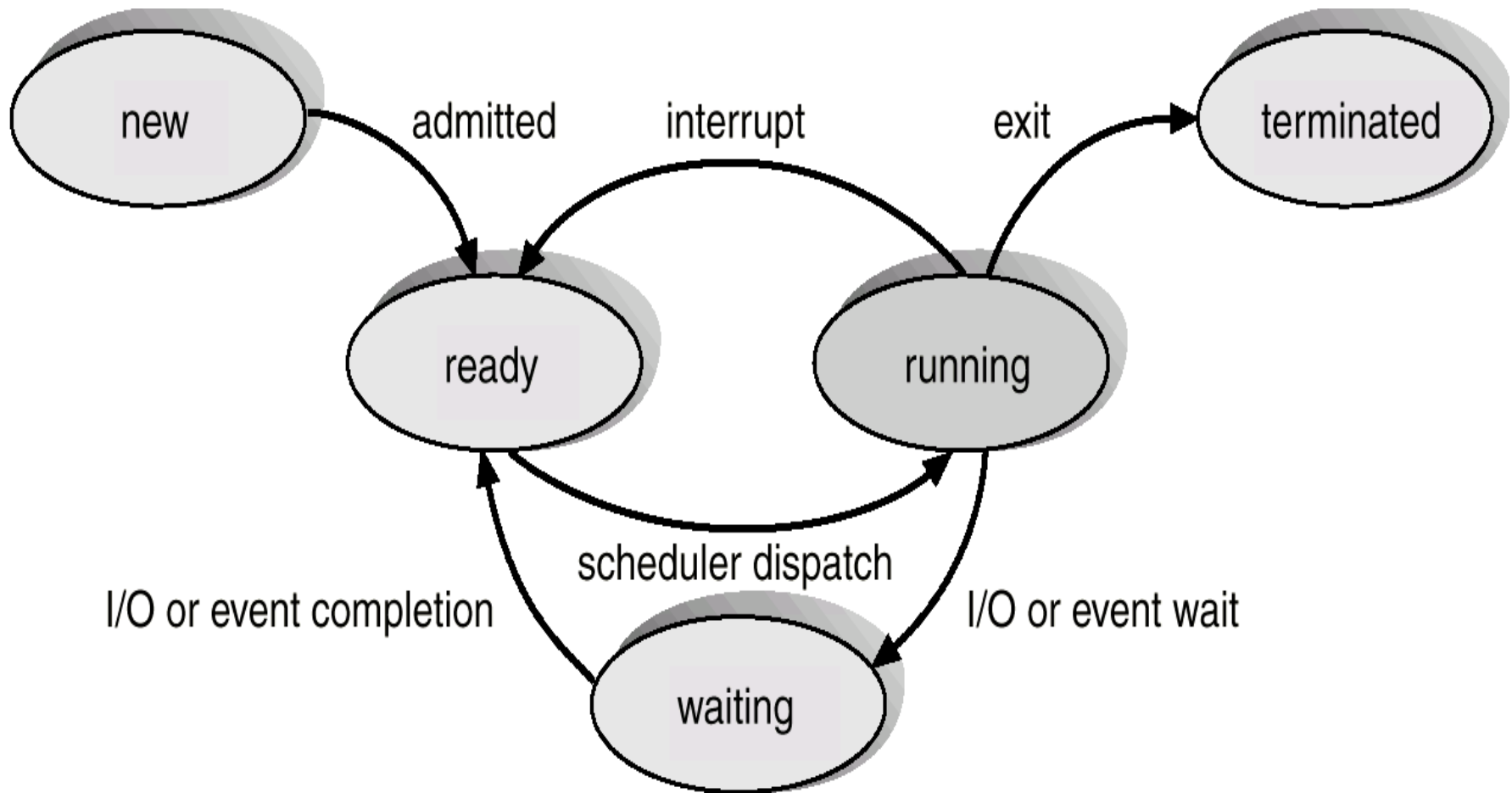
- Process Control Block - tabulka obsahující informace potřebné pro definici a správu procesu (udržovaná OS)
  - Id procesu a jeho priorita
  - Stav procesu (běžící, připravený, ...)
  - Čítač instrukcí
  - Registry procesoru
  - Informace potřebné pro správu paměti
  - Informace potřebné pro správu I/O
  - Účtovací informace
  - ...

pointer	process state
process number	
program counter	
registers	
memory limits	
list of open files	
⋮	

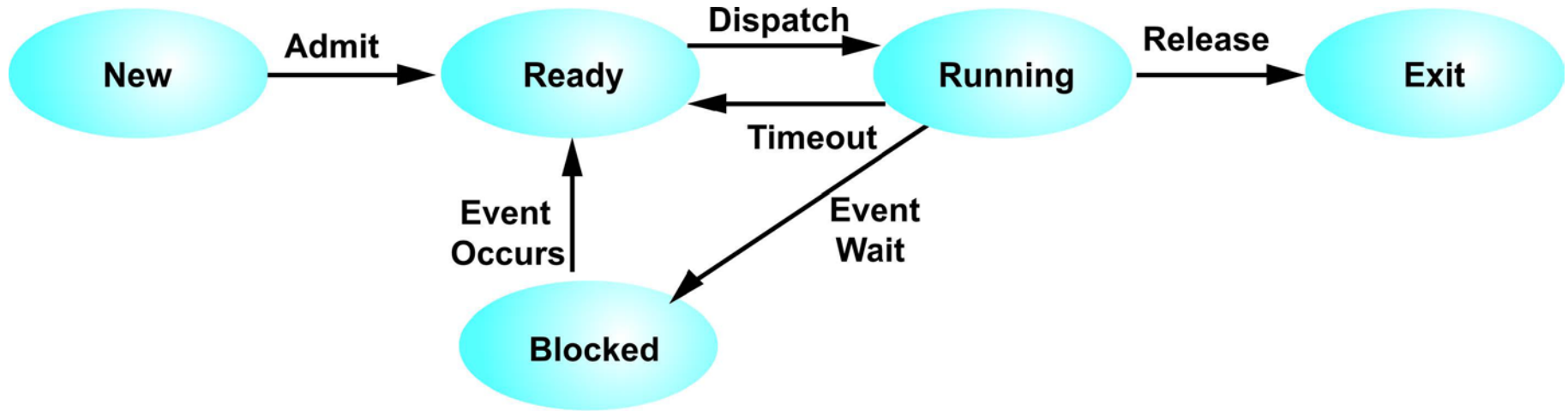
Stavy procesu (1)

- Proces se může nacházet v jednom ze stavů:
  - Nový (new): právě vytvořený proces
  - Běžící (running): některý procesor právě vykonává instrukce procesu
  - Čekající (waiting): čeká na určitou událost
  - Připravený (ready): čeká na přidělení času procesoru
  - Ukončený (terminated): ukončil své provádění

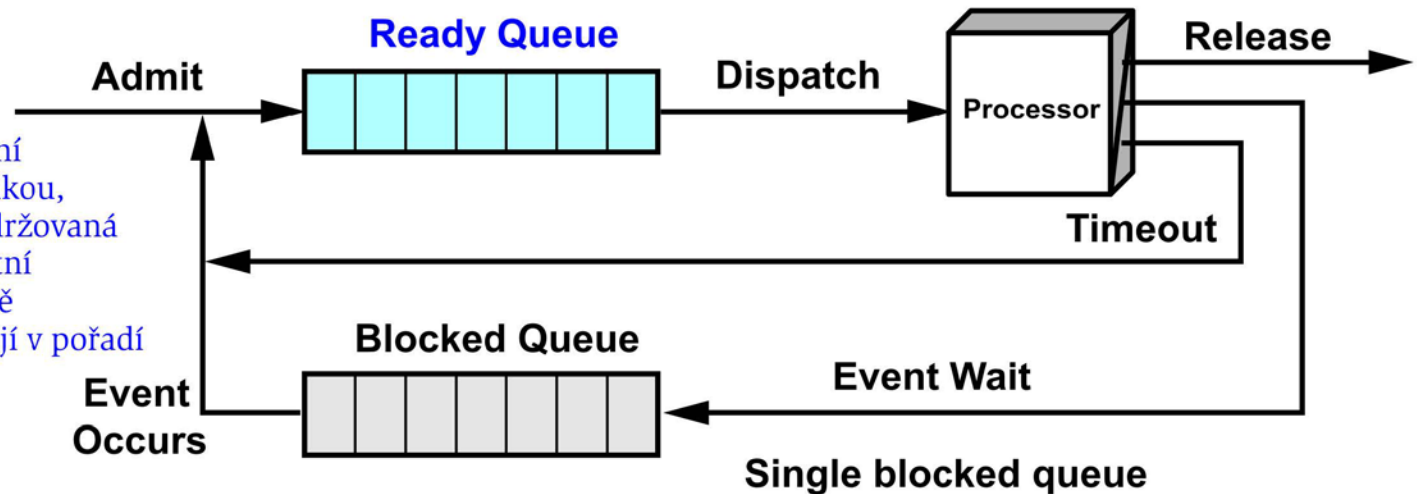
Stavy procesu (2)

Stavy procesu (3)

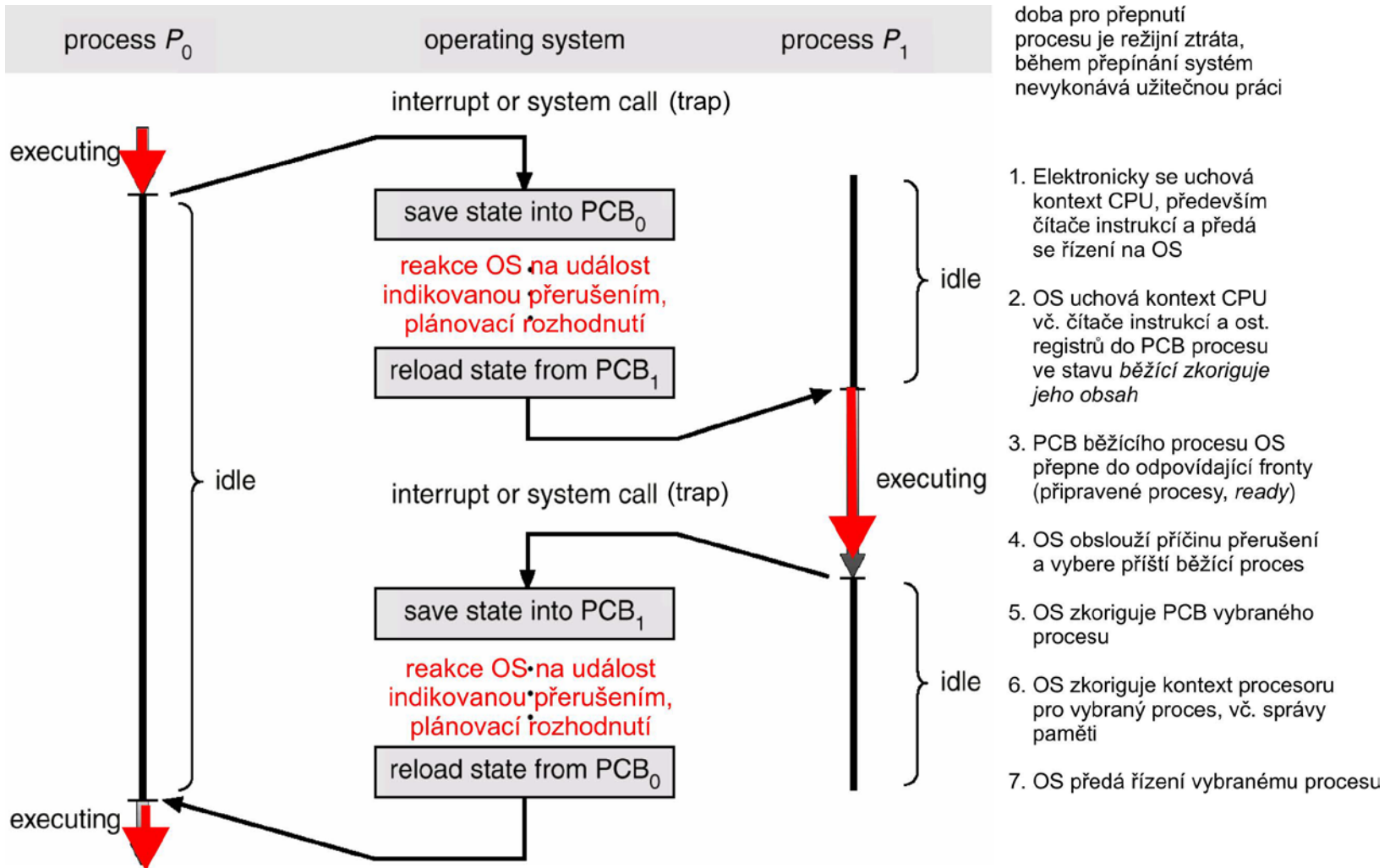
Pokud se plánování řídí prioritní politikou, je fronta Ready udržovaná pro každou prioritní úroveň samostatně a fronty se bsluhují v pořadí priorit

Vytvoření procesu, přepnutí z procesu na OS

- OS rozhodl, že vytvoří nový proces
  - Přidělí novému procesu jedinečný id
  - Vyhradí ve fyzickém adresovém prostoru místo pro každou potřebnou komponentu obrazu procesu
  - Inicializuje PCB
  - Proces zařadí do vhodné fronty (mezi připravené procesy)
  - Vytvoří nebo doplní potřebné datové struktury (účetovací soubor apod.)
- Příčiny přepnutí z procesu na OS
  - Přerušením - je nutná reakce OS na asynchronní událost, externí vůči běžícímu procesu (I/O, časovač, výpadek, ...)
  - Synchronním přerušením - je nutná reakce OS na událost související s prováděnou instrukcí (chyba, výjimka, volání služby OS)
  - OS obslouží příčinu přerušení a rozhodne o dalším postupu

Přepnutí procesu

Přepnutí kontextu (1)

- Vyžádá se služba, akceptuje se některé asynchronní přerušení, obslouží se a nově se vybere jiný běžící proces
- Když OS přepojuje CPU z procesu X na proces Y, musí:
  - Uchovat (uložit v PCB procesu X) stav původně běžícího procesu
  - Zavést stav nově běžícího procesu (z PCB procesu Y)
- Přepnutí kontextu představuje režijní ztrátu (zátěž)
  - Během přepínání systém nedělá nic efektivního

Přepnutí kontextu (2)

- Doba přepnutí závisí na konkrétní HW platformě
  - Počet registrů procesoru, speciální instrukce pro uložení/načtení všech registrů procesoru apod.
- Při přerušení musí procesor
  - Uchovat čítač instrukcí
  - Zavést do čítače instrukcí hodnotou adresy vstupního bodu ovladače přerušení z vektoru přerušení

Vytvoření procesu

- Rodič vytváří potomky (další procesy)
- Potomci mohou vytvářet další potomky ...
- Vzniká strom procesů
- Sdílení zdrojů – varianty při vytváření potomků
  - Rodič a potomek sdílejí zdroje původně vlastněné rodičem
  - Potomek sdílí rodičem vyčleněnou podmnožinu zdrojů s rodičem
  - Potomek a rodič jsou plně samostatné procesy, nesdílí žádný zdroj
- Běh
  - Rodič a potomek mohou běžet souběžně
  - Rodič čeká na ukončení potomka

Ukončení procesu

- Proces provede poslední příkaz a sám požádá OS o ukončení
  - Výstupní data procesu se předají rodiči (pokud o to má zájem – např. čeká na ukončení potomka voláním wait)
  - Zdroje končícího procesu se uvolňují operačním systémem
- O ukončení procesu žádá jeho rodič (nebo jiný proces s dostatečnými právy), protože např.:
  - Potomek překročil stanovenou kvótu přidělených zdrojů
  - Úkol přidělený potomkovi rodič již dále nepotřebuje
  - Rodič končí svoji existenci a nebylo povoleno, aby potomek přežil svého rodiče
  - Může docházet ke kaskádnímu ukončování (ukončí se celá větev stromu procesů)

Příklad: Linux (1)

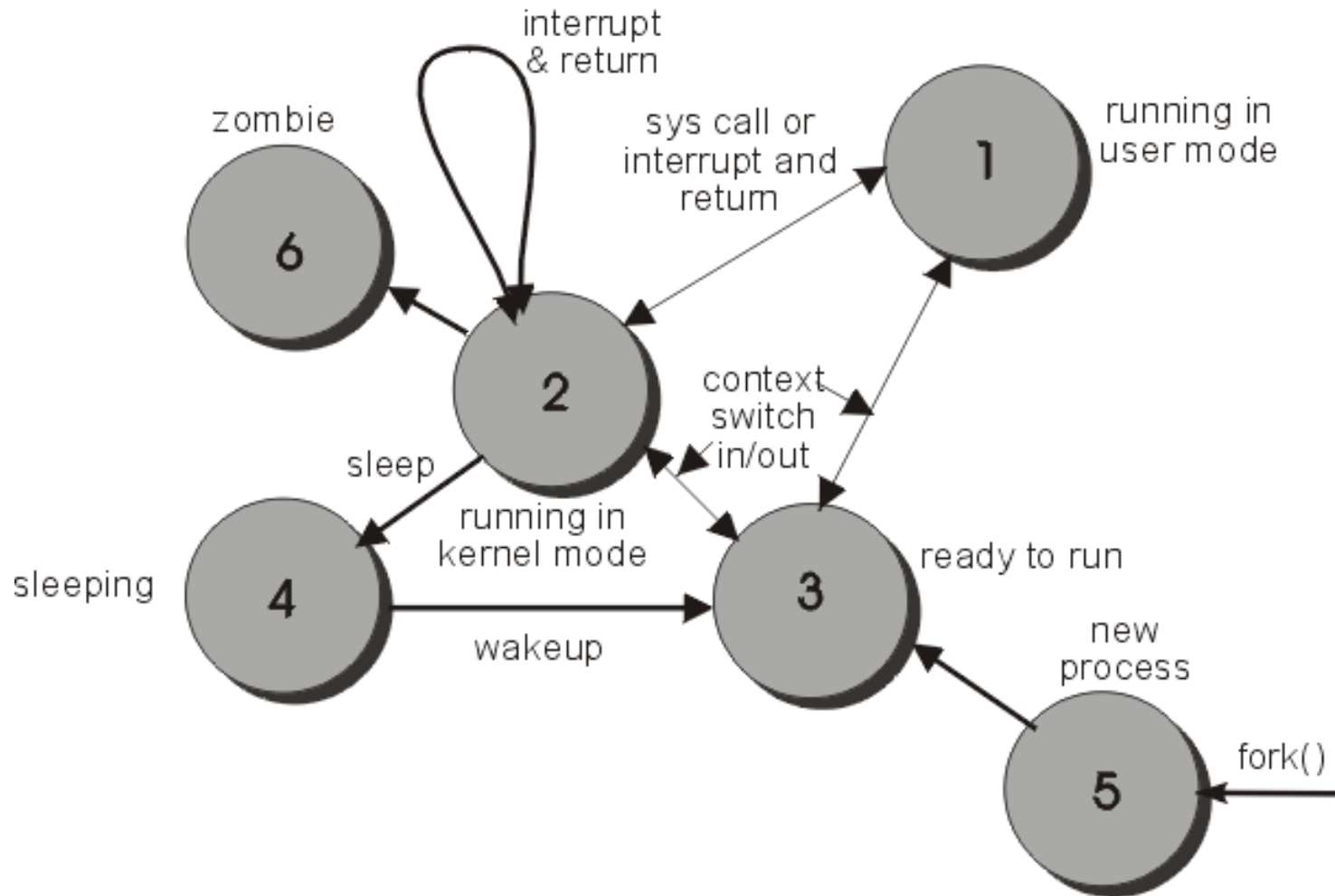
- volání `fork()` implementováno jako copy-on-write (tj. dokud paměť není měněna je sdílena a až při pokusu o modifikaci je vytvořena kopie)
- `vfork` – upravené `fork`, které nekopíruje stránky paměti rodičovského procesu
  - Rychlejší
  - Vhodné pro okamžité spuštění execve

Příklad: Linux (2)

- clone – upravené fork, které umožňuje sdílet některé zdroje (například paměť, deskriptory souborů, ovladače signálů) mezi rodičovským a nově vytvořeným procesem.
- Informace o procesu jsou uloženy ve struktuře `task_struct` (viz `usr/include/sched.h`)

Příklad: Linux (3)

Procesy a vlákna (1)

- Program
  - Soubor definovaného formátu obsahující instrukce, data a další informace potřebné k provedení daného úkolu
- Proces
  - Systémový objekt charakterizovaný svým paměťovým prostorem a kontextem (paměť i některé další zdroje jsou přidělovány procesům)
- Vlákno, také „sled“
  - Objekt, který vzniká v rámci procesu, je viditelný pouze uvnitř procesu a je charakterizován svým stavem (CPU se přidělují vláknům)

Procesy a vlákna (2)

- Model – jen procesy (ne vlákna)
  - Proces: jednotka plánování činnosti i jednotka vlastními prostředky
- Model – procesy a vlákna
  - Proces: jednotka vlastními zdroje
  - Vlákno: jednotka plánování činnosti

Procesy a vlákna (3)

- Každé vlákno si udržuje svůj vlastní
  - Zásobník
  - PC (Program Counter)
  - Registry
  - TCB (Thread Control Block)
- Vlákno může přistupovat k paměti a ostatním zdrojům svého procesu
  - Zdroje procesu sdílí všechna vlákna jednoho procesu
  - Jakmile jedno vlákno změní obsah (nelokální – mimo zásobník) buňky, všechna ostatní vlákna (téhož procesu) to vidí
  - Soubor otevřený jedním vláknem mají k dispozici všechna ostatní vlákna (téhož procesu)

Procesy a vlákna (4)

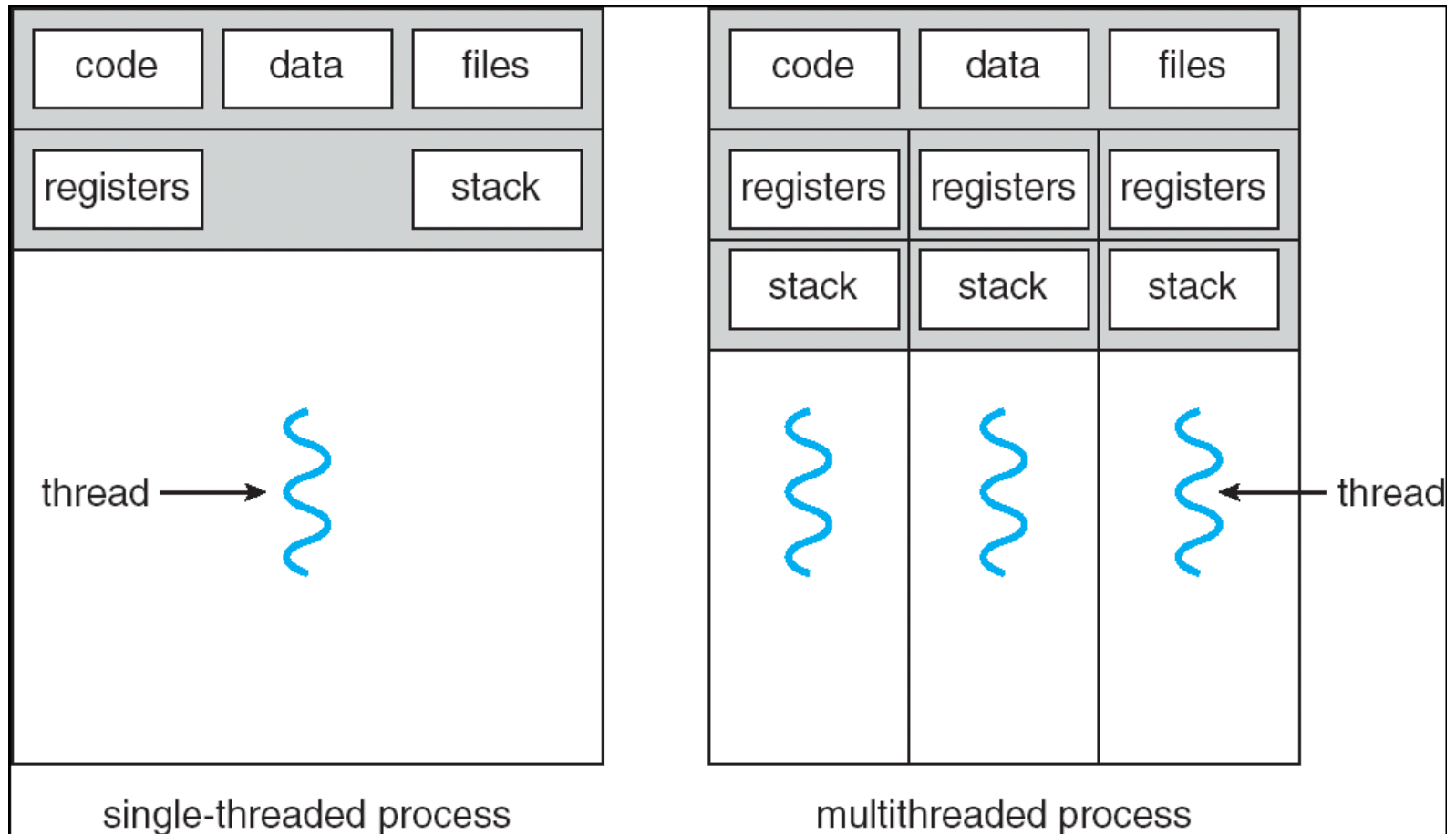

- Proč využít vlákna
  - Využití multiprocesorových strojů (vlákna jednoho procesu mohou běžet na různých CPU)
  - Typický příklad: jedno vlákno provádí uživatelem požadovaný úkol a druhé vlákno překresluje obrazovku

Procesy a vlákna (5)

- 1:1
  - UNIX Systém V, (MS-DOS)
    - Pojem vlákno neznámý, každé „vlákno“ je procesem s vlastním adresovým prostorem a s vlastními prostředky
- 1:M
  - OS/2, Windows XP, Mach, ...
    - V rámci 1 procesu lze vytvořit více vláken
    - Proces je vlastníkem zdrojů (vlákna sdílejí zdroje procesu)

Procesy a vlákna (6)

Výhody využití vláken

- Vlákno se vytvoří rychleji než proces
- Vlákno se ukončí rychleji než proces
- Mezi vlákny se rychleji přepíná než mezi procesy
- Jednodušší programování (jednodušší struktura programu)
- U multiprocesorových systémů může na různých procesorech běžet více vláken jednoho procesu současně

Příklady využití vláken

- Síťový souborový (nebo i jiný) server
  - Musí vyřizovat řadu požadavků klientů
  - Pro vyřízení každého požadavku vytváří samostatné vlákno (efektivnější než samostatný proces)
- Jedno vlákno zobrazuje menu a čte vstup od uživatele a současně druhé vlákno provádí příkazy uživatele
- Překreslování obrazovky souběžně se zpracováním dat

Problém konzistence

- Program se skládá z několika vláken které běží paralelně
- Výhody
  - Když vlákno čeká na ukončení I/O operace, může běžet jiné vlákno téhož procesu, aniž by se přepínalo mezi procesy (což je časově náročné)
  - Vlákna jednoho procesu sdílí paměť a deskriptory otevřených souborů a mohou mezi sebou komunikovat, aniž by k tomu potřebovaly služby jádra (což by bylo pomalejší)
- Konzistence
  - Vlákna jedné aplikace se proto musí mezi sebou synchronizovat, aby se zachovala konzistentnost dat (musíme zabránit současné modifikace stejných dat dvěma vlákny apod.)

Problém konzistence - příklad

- Situace:
  - 3 proměnné: A, B, C
  - 2 vlákna: T1, T2
  - Vlákno T1 počítá $C = A+B$
  - Vlákno T2 přesouvá hodnotu X z A do B (jakoby z účtu na účet)
- Představa o chování
  - T2 dělá $A = A-X$ a $B = B+X$
  - T1 počítá konstantní C, tj. $A + B$ se nezmění
- Ale jestliže
  - T1 spočítá $A+B$ poté co T2 udělá $A = A-X$
  - Ale dříve než co T2 udělá $B = B+X$
  - Pak T1 nezíská správný výsledek $C = A+B$

Stavy vláken

- Tři klíčové stavy vláken:
  - Běžící
  - Připravené
  - Čekající
- Vlákna se (samostatně) neodkládají
  - Všechny vlákna jednoho procesu sdílejí stejný adresový prostor
- Ukončení procesu ukončuje všechny vlákna existující v rámci tohoto procesu

Příklad: Win32 (1)

- Implementuje vlákna na úrovni jádra OS
  - Implementace je zdařilá, umožňuje mimo jiné paralelní běh vláken jednoho procesu na různých procesorech
- Služby OS
  - CreateThread
  - ExitThread
  - GetExitCodeThread
  - CreateRemoteThread (vytváří vlákno jiného procesu)
  - SuspendThread

Příklad: Win32 (2)

- Služby OS pokračování
  - ResumeThread
  - GetProcessAffinityMask (běh vlákna na procesorech)
  - SetProcessAffinityMask
  - SetThreadIdealProcessor
  - SwitchToThread (spustí jiný thread – je-li připraven)
  - TlsAlloc, TlsFree, TlsSetValue, TlsGetValue (thread local storage)